Nagy Abonyi Ágnes

A NÉPI GYERMEKJÁTÉKSZEREK ZENTÁN ÉS KÖRNYÉKÉN

A gyermekvilágot egy köztünk élő kis társadalmi rétegnek foghatjuk fel, amelynek közösségi életét a játék törvényei szabályozzák. Legkedvesebb játékszereit maga a gyermek állította elő: az anyagot megszerezte, megmunkálta, a játékszert megtervezte, elkészítette.[1]

Mit jelentenek a hagyományos játékok egy adott közösség számára, mire vezet, ha az új generáció képviselői gyökeresen más játékokat játszanak, mint szüleik és nagyszüleik? A nagy athéni filozófus, Platón már felvette e kérdéseket. Ilyen gondolatok foglalkoztattak engem is *A gyermekélet* címmel szervezett néprajzi tanácskozásunk előtt.

A népi játékszerek egy részét foglalom most össze. A mai korszerű játékszerek sokaságából szükséges kiemelni azokat, amelyek a gyermek helyes érzelmi és értelmi fejlődési elősegítik. Sajnos egyre kevesebb az alkotásra ösztönző, környezetünk megismerésére, a közösségi életbe való beilleszkedésre tanító játék.

Gyűjtőmunkámat, közvetlen megfigyelés és interjú alkalmazásával, Zentán és a környező falvakban végeztem. Kérdéseimre idős és középkorú emberek válaszoltak, gyermekkorukra emlékezve. A játék tárgyának kutatásához ismerni kell a régi és az új játékszokásokat is. Hiszen a régi játékszert felváltja vagy kiszorítja az új (pl. a csutkababát a műanyag Barbie-baba, a rongylabdát a gumilabda), amelynek az anyaga, sőt még a formája is más, de maga a játék lényege nem sokat változik.

Zenta környékének gazdag a játékkultúrája, vannak olyan játékok, amelyeket a felnőttek is szívesen játszanak, s a technika fejlődésével az egyéni játékok közé kerültek (kártya, sakk, dominó, puzzle . . . komputerjátékok). Maradjunk azért a mai gyermekek játékából kikopott játékszereknél.

A gyermekekkel való foglalkozás[2] során meggyőződtem arról, hogy a zentai és felsőhegyi iskolás gyerekek sokféle társasjátékot ismernek, az ókori eredetű társasjátékok közül is néhányat (kocka, malom, labirintus . . .), viszont a népi játékokról, különösen nagyszüleik saját kezűleg készített gyermekkori játékszereiről keveset tudnak, de még kevesebben játszanak (ahogyan a jobb módú, városi gyerekek mondják) az ilyen „dedós" dolgokkal. A játszóház szervezőjeként azt tűztem ki célul, hogy a gyerekek figyelmét felhívjam a szü-

leik, nagyszüleik, sőt őseik tudásának értékelésére, az idősektől kapott információk hasznosságára. Oktató szándékkal a játékszerek készítését, javítását tervezem minden iskolaév kezdetére. Hagyományaink ismertetése, a régi játékszerek megszerettetése, a kézi munka megbecsülése érdekében idősebb embereket kértem fel néhány játékszer készítésének bemutatására. Csutkát, kukoricaszárat, csuhét, agyagot, rongyot, papírt és más könnyen beszerezhető anyagot használtunk az alkotásokhoz.

Arra törekedtem, hogy a játszóházas gyerekekkel való foglalkozás előkészítése is gyűjtő-, illeve kutatómunkával párosuljon.

A gyermekjáték-kutatás másik előmozdítója az 1994-es oromhegyesi *Gazdag Ág* vetélkedő egyik versenypontja, a saját kezűleg készített játékszerek kiállítása volt, melyen felfigyeltem néhány jellegzetes népi játékszerre.

A Városi Múzeum hagyományos karácsonyi kiállítása alkalmából 1995-ben *Ez is volt a karácsonyfa alatt* címmel pályázatot hirdettünk a népi játékszerek készítésére, illetve a század eleji játékszerek összegyűjtésére. A pályázati felhívásra érkeztek csoportmunkák, a gyerekek játékszer-rekonstrukciói, amelyek olyan személyek irányításával készültek, akik már régebben bekapcsolódtak múzeumunk hagyományápoló programjába (tanítónők, óvónők, a játszóházi foglalkozások vendégei, játékmesterei).

1. Papírmasé-fejű baba. Zenta, Pece Árpád gyűjteménye

A múzeum hagyományos karácsonyi kiállítására nagyszámú játékszert sikerült összegyűjteni.[3] Kérésemre az iskolás és óvodás gyerekeket a velük foglalkozó pedagógusok bevonták a gyűjtőmunkába.[4] Mezei Erzsébet tanárnő felsőhegyi és zentai diákjai eredményes munkát végeztek. A tanulók nagyszüleik, idősebb rokonaik vagy ismerőseik gyermekkori élményeire alapozva fogalmazást írtak a régi játékokról, majd a leírtak alapján el is készítették a játékszereket. A kérdezett személy sok esetben nemcsak mesélt, hanem rekonstruált is emlékezetből egy-egy báránykát, rongybabát, bodzapuskát, madarat vagy más hasonlókat.[5]

A szóbeli forrásanyagot (a terepen gyűjtött anyagot) igyekeztem írásbeli anyaggal kiegészíteni; levéltári dokumentációval, a napisajtó hirdetéseivel alátámasztani; és a megőrzött tárgyakkal, illetve a róluk tanúskodó korabeli fényképekkel igazolni.[6]

Az 1995. március 20-a és 24-e között megrendezett gyűjtésünk, amelyet *A gyermekélet* c. néprajzi tanácskozásunk követett, játékismereteim bővítésére szolgált.[7] Gyűjtőmunkám megkezdése előtt a múzeum gyűjteményében kevés gyermekjátékszer volt. Egy korcsolya, cirokhegedű, bungattyú, csettegő és néhány karácsonyi dísztárgy, amely játékszernek is mondható. Mivel a játékszer hosszú használat után könnyen tönkremegy, elpiszkolódik, nem reméltem, hogy a gyermekjátékszerek kiállításán a játéküzemi játékszerek közül is be tudunk majd mutatni néhányat. (Pece Árpád magángyűjteményéből egy tűzoltóautót, papírmasé-fejű babát, mechanikus játékszereket, faipari játékszereket. Különben Zentán az Erdélyi család tagjai foglalkoztak játékkészítéssel, a nők készítették a papírmasé-fejű babákat, a férfiak pedig a hintalovakat.) Én inkább a hagyományos házi készítésű játékszerekre összpontosítottam figyelmemet.(1. számú fénykép)

A vizsgált területen, a Tisza menti településeken, a zentai, a felsőhegyi és az adorjáni lakosok közlése alapján ellenőriztem az eddig gyűjtött és közölt adatokat. A társasjátékokhoz játszótárs is kellett, ezért a játékszer régebben csak másodlagos szerepet töltött be játék közben. A játékszeres játékok egyedül is játszhatók, azonban a cselekedet, a játék tárgya és alanya (homo ludens) mindenkor szorosan összetartozik. A szakirodalom használatakor a játék tárgyát, vagyis a játékeszközt keresve, a Zenta környékére vonatkozó játékok és játékszabályok leírásánál szem előtt tartottam a fent említett összefüggéseket. A játékszerek tematikai felosztásakor figyelembe vettem a játékok csoportosítását is, mégpedig R. Kajoa szerint.[8]

A népi játékszerek használata, szerepe lényeges. A gyermek játékában betöltött szerepe alapján a tárgy szorosan összefügg a személlyel. A gyermek alkotó munkájához olyan anyagot használ, amilyen a keze ügyébe kerül, különféle növények szárát, termését, virágát, fát, papírt, zsineget, drótot és sok más anyagot.

Adatközlőim a „játék" és „játszottunk" kifejezéseket használták a cselekedet megjelölésére, de a játék szóval jelölték a játék tárgyát is. Ezért fontos, hogy ezen alapvető fogalmakat meghatározzam, s a továbbiakban e definíciók szerint használjam.

A *játék* összetett tevékenység, minden közösség kultúrájának szerves része, melynek jellegzetes és általános vonásai egyaránt vannak.[9]

A *játékszer* a játék (cselekedet) céljára készült tárgy, melyet a gyermek, esetleg az apró gyermek számára idősebb testvér, édesapa vagy édesanya megtervez, majd el is készít. Az iskolás gyermek már önállóan képes alkotni játékszert, készítése közben játszani is tud vele.

A *játékeszköz* a többszemélyes gyermekjátékok tárgyi kelléke. Szabályok szerint csoportosan végzett ügyességi (célzó, dobó, ütő) játékszer.

Azokat a kedvelt játékszereket s a velük való játékokat vettem sorba, melyeket ismertek az 1920–1950-es években, s melyekkel az akkori iskolás korú gyerekek játszottak. Példáimat elsősorban az egykori kis- és középparaszti családok gyermekeinek visszaemlékezéseiből merítettem. A nyolcvanadik életévükhöz közel járó emberek közül sokakéból, akik a zentai határban születtek, tanyasi iskolában, illetve a faluban járták ki a négy osztályt, és többségük nagycsaládban nevelkedett. A leányok általában fiatalabb testvéreik nevelését, ellátását is magukra vállalták, így a munkába neveledést korán kezdték, és nem volt idejük játszani. A népi játékok zöme különben is a munkára nevelt, s a nemek szerinti feladatok elvégzésére tanította a kicsiket. A zentai Molnárné Borsos Ilona a gyermekkoráról így vallott:

„Nem birtunk mi jáccani, mer a jószágot köllött őrizni, meg az iskolába tanúni utána. Nem nagyon vásárótak játékot nekünk, abban az időben nem vót. Nem úgy, mint most, hogy az unokánknak, bár még csak hároméves, már kistalicskát vettek a vásárba. Akkó mi készítettünk szárbul, rongybul játékot. Kukoricaszárbul kocsit, cirokbul lovat csináltunk."[10]

Példáim között szerepelnek utánzó játékszerek (babák, állatok és egyéb figurák), építő jellegű játékszerek (csutkagóré, bababútor, babaház), járműfélék (korcsolya, szekér), ügyességi, mozgásba hozható játékszerek (csiga, pörgettyű), gyermekhangszerek (fűzfasíp, cirokhegedű), fegyverek (gumipuska, sárágyú), csoport- és társasjátékok eszközei (bot, labda, a logikai játékokhoz táblák, figurák) és más készségfejlesztő játékszerek.

Utánzó játékszerek

A legkedveltebb, legváltozatosabb játékszerek a babák, a játékállatok és a járművek voltak, melyeket a gyermek maga készített, általában a környezetében található anyagokból, a kukorica és a cirok szárából, csutkából, csuhéból, fából, papírból, hulladékrongyból és hasonló anyagokból.

A *baba* megtalálható a lányok játékában már tipegő kisbabakoruktól kezdve. A tanyán és falun nevelkedő gyermekek gyakran rongybabával, csutkababával játszottak.

Legegyszerűbb a pipacs bimbójából készült pipacsbaba volt. Felsőhegyen ezt papnak, illetve, ha a bimbót borító zöld levelet rajta hagyták, miséző papnak hívták.

Ezt úgy készítették, hogy a pipacs bimbóját kibontották, szirmait kihúzgálták, a virág szárát kicsire hagyták, és rátették a másik pipacs közepéből kivett bibét, amely a baba feje, vagyis a „papsipka" lett. (Fehér Opletán Erzsébet, Felsőhegy)

Megjegyzem, ezzel nem babáztak. A zentai Molnár Ilona papot, miséző papot és ministránsokat is készített.

2. Csuhébabák a zentai játszóházban. 1994-ben készültek, a csutkatestű legény (balról a harmadik) Oromról való. A Városi Múzeum gyűjteménye és fotótára.

A fiatal kukoricakötést is leszedték, bár a felnőttek nem engedték, hogy abból a gyerekek babát készítsenek. A kukoricacsövet borító leveleket, a csuhét lehúzták néhány helyen, majd körülkötötték, hogy szoknyája is legyen a babának, a haját is ebből vagy a kukoricabajuszából fonták meg. (2. számú fénykép)

Az aljon a dőlőn mentünk, hajtottuk a jószágot, néztem, vótak hosszú kukoricakötések, azokat letörtem, vittem ki egy kis ollót, avval elvágtam a haját (a kukoricabajuszt), és egy drótra föltekertem, kontyot csavartam egyiknek. Nem vettek nekem babát. Nem követelőztem, nem lehetett. (Fehér Opletán Erzsébet Felsőhegy)

A pici lányok átalában rongybabát kaptak szüleiktől karácsonyra. (Bábinszki Julianna, Adorján)

Hulladékanyagból varrták meg külön a rongybaba testét és a fejét, majd apró ruhadarabokkal vagy korpával tömték ki. Tetőtől ralpig felöltöztették, a haját befonták, majd fejére kendőt kötöttek, ruhát (inget, szoknyát) és kötényt varrtak neki. A rongybabát úgy is készítették, hogy egy nagyobb darab hulladékanyagot kiszabtak, összevarrtak és kitömtek. A fejébe leginkább fűrészport tettek, hogy kemény legyen. Az egészet kitömhették csak apróra vagdosott ruhadarabokkal is. A nagyobbak már el tudták készíteni maguknak. A barátnők, a testvérek segítettek egymásnak, miközben játszottak is, s a varrást is gyakorolták. Az ilyen játék a női munkákra való felkészülést segítette.

3. Csutkababa és keze-lába mozgó paprikajancsi Martonosról. A Városi Múzeum gyűjteménye és fotótára

A kislánybabának kétágúra fonták a haját, az asszonynak kendővel kötötték be a fejét, az öltöztetésénél a színek használatával jelezték a korbeli különbségeket (utánozva a felnőttek öltözködését).

A megfelelő nagyságú és formájú rossz harisnyát megtömtük ronggyal, majd összevarrtuk. Így külön elkészítettük a baba fejét, testét, kezeit és a lábait. Pitypangból ruhát csináltunk neki. (Németh Teréz, Felsőhegy)

A paprikajancsi testét is hulladékanyagokból, a bohóc ruháját többszínű ruhából készítették (rózsaszín selyemruhából kékbabos övvel, a sapkája tarka zsorzsett, 1963, Martonos; fele zöld, fele sárga selyemből, 1970, Adorján). Felsőhegyen Gergely Regina a saját kezűleg varrt rongybabáit Toncsinak hívta, ezek is inkább fiúfigurák voltak. (Fejét, kezét, lábát fehér vászonból szabta, és gyapjúval vagy rongydarabokkal tömte ki a ruháját – bugyogóját tarka vékony anyagból varrta. Azért nem jancsibabának nevezte bohócait, mert férjét Jánosnak hívták.) Martonoson papírból vágtak keze-lába mozgó paprikajancsit. (3. számú fénykép)

Csutkababát is készítettek.[11] A pólyásbabát úgy, hogy rátettek a csutkára egy ruhadarabot, majd átkötötték keresztben elöl és hátul is. A csutka vastagabb végére, ahova a baba feje került, fehér ruhadarabot húztak, s az arcát kirajzolták.

Vót simibaba (baba alakú selyemcukorka, a feje porcelánból is lehetett) a bótban, meg a vásárban árúták jobban a cukrászok. Az édesapám fafaragással is foglalkozott, és csinát nekünk Jancsit. Egyik olyan vót, hogy külön vót a feje, csavarra csavarozta oda a testihő, a másik meg fűrészőt vót, egybe vót kifaragva. (Molnár Ilona, Zenta)

Állatok

Az állatokat kukorica- vagy cirokszárból, csutkából, krumpliból, makkból, vadgesztenyéből, fadarabból és papírból is készítették. Leggyakoribb a ló, az ökör, a tehén és a disznó, ezek anyaga a cirok- vagy kukoricaszár volt. Valamennyi állat teste egyformán készült, apró jelekkel érzékeltették csak a különbségeket. Télen a kemence fűtésére szolgáló szárból lehetett jó játékszereket faragni. Az oromparti Gyervai Mihály gyermekkorára emlékezve egész tanyaudvart, legeltető pásztort ábrázolt. Még a gémeskút elkészítéséhez is kukoricaszárat, sarat és cérnát használt. A kiállításunkra a legtöbb gyerek szárjátékot rekonstruált.

Egy darab szár felső részét felhasítottuk, ide szúrtuk az állat fejét, amit előzőleg valamelyest kifaragtunk. A szár alsó felét teljes hosszúságban levágtuk, és beleszúrtuk a lábakat. Ha volt kéznél kis krumpli, azt szúrtuk fel a malac fejének. az állatok részeit koronafa tüskéjével erősítettük össze. (Németh Teréz, Felsőhegy)

Csutkából, több színű, keresztben kettévágott csutkabarabból csikót is csináltak. Rózsaszínű csutkadarab volt a feje, melyhez dróttal erősítették a nyakát, reá kócból sörényt, a csutkatestre pedig farkat ragasztottak. A csutkafogatot (lófogatot) néhány egyenlő kosszúságú csutkából állították össze. A két lovat erős spárgával fogták be a kocsiba, amelyhez hét darab csutka kellett, három alul, négy felül.

Kinn a szabadban vesszőparipán lovagoltak a gyerekek. Lábuk közé fogták a szárdarabot, amelynek felső részét hegyesszögben visszatörték, és madzaggal felkantározták.

Falovacskát is készítettek a vásári feketére festett, kézműipari játékszer mintájára. Téglalap alakú falapon állt ez a ló, kerekeken gurult, piros nyerge volt, és igazi szőrből, gyapjúból vagy lószőrből a sörénye és a farka. Ma a becsei Fehér Endre műhelyében készítenek hasonló falovacskát kocsival s anélkül. (4. és 5. számú fénykép)

Madarat készíthettek tyúktojásból, sárgaföldből, fából és más anyagokból. Felsőhegyen a drótvázat hajlították megfelelő alakúra, majd lepedőből vagy függönyből hasított csíkokkal becsavargatták.

A madárnak megcsinátuk tésztábul a fejit a kifújt tojás testre, akkó az egyik végén a farka vót, oda csinátuk a papírt, azt beledugtuk, ódara meg a szárnyát papírbul összehajtogattuk vékonyra, mint a harmonika. Ez a madár minden ajtónyitásnál le-fel mozgott. (Molnár Ilona, Zenta)

Sárból készítettek a karácsonyfára madarat,[12] alá bárányokat, kosokat, szamarat hátán a pásztorral, mindegyiket vattával burkolták be. Néha még a fa alá a pásztorok mellé kutyát is tettek, amit agyagból vagy papírból csináltak, majd befestettek. Ezek karácsonyi díszek, de az ünnepek elmúltával játékszerré válhattak.

Kígyót raktak össze a napraforgószár belsejéből, vagy szárdarabkákból.

Télen a gyerekek a kemence vállára vagy a kályha fölé papírkígyót[13] helyeztek, amely a meleg levegő hatására sokáig forgott. Papírlapból vagy egy cipősdoboztetőből (hogy tartósabb legyen) kört szabtak, amit csiga vonalban ujjnyi vastagságúra vágtak fel, s egy vékony pálcára tűztek gombostűvel a középpontjánál fogva. Volt, aki ezt a kígyót malomnak[14] mondta.

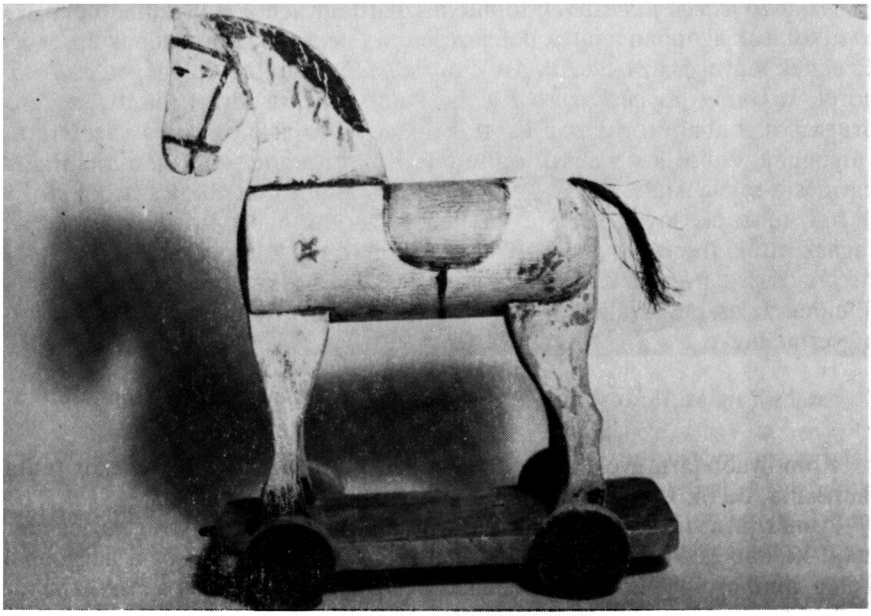

4. Kerekeken guruló faló. Zenta, Pece Árpád gyűjteménye

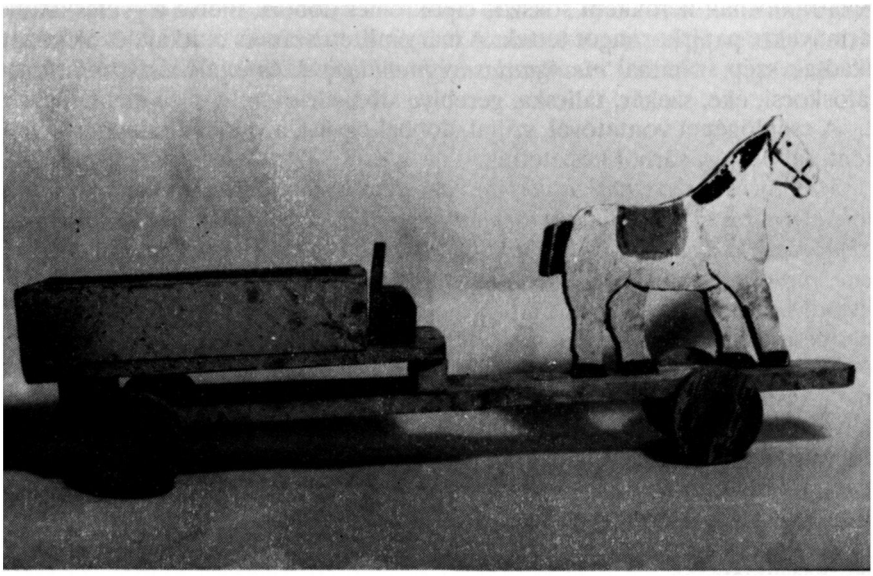

5. Egyesfogat. Zenta, Pece Árpád gyűjteménye

Az építő jellegű játékszerek többféle szilárd anyagból is készülhetnek. Ezek az alkotások azonban a játék befejezése után nem sokáig maradnak épségben. Ezeknek lényeges az összeállításuk. *Sárból, fából* várat, cséplőgépet, *csutkából* górét, *kukorica- és cirokszárból* gémeskutat, tanyasi udvart, házat, szekeret, dragacsot, bababútorokat állítottak össze. Gyufáskatulyákba sarat tettek vályognak, ebből kis házikót építettek. Kukoricamorzsolás után a csutkákat egymásra rakva istállót, ólat, górét építettek, amibe csutkából, szárból készült ökrök, tehenek, lovak kerültek. A legegyszerűbb bababútorokat *bogáncsból* ragasztották össze, a tartósabb bútorokat dobozokból, *gyufásskatulyából* rakták össze a gyerekek. A fából készült bababútorokat a kor divatjának megfelelően az asztalosszakmában járatos szülő, rokon vagy ismerős barkácsolta a gyermeknek.

Járműfélék

Komolyabb járműveket, járműféléket csak a tíz éven felüli gyerekek tudtak fabrikálni, de ők is leginkább felnőttek segítségével.

A már járni tanuló gyermek is egyfajta járművel, járókájával közlekedett, majd később kiskocsiban, szekérben tologálták, húzogatták őt a nagyobbak. Télen, amikor nagy hó esett, a szánkó jó szolgálatot tett még az iskolába menéskor is. A *szánkó* kicsinyített mását szárízikből és szentjánoskenyérből készítették el az ügyesebbek.

A vadszentkenyérfa termésből szánkót készítettünk úgy, hogy a szánkótalpnak felhasznált termésen keresztültettünk egy cirokszárat, és azt rákötöttük. (Németh Teréz, Felsőhegy)

Repülőgépet, hajót papírból hajtogattak. *Traktort* csutkából (6. számú fénykép), fából is készítettek. A hozzá tartozó pótkocsival, hengerrel is ellátták. A fatraktornak kerékként sokszor cipőkrémes dobozt, illetve a gyufáskatulya járművekre papírkorongot tettek. A már említett szár- és csutkajátékok között akadtak szép számmal *mezőgazdasági munkagépek* és *munkaeszközök*: fogat, ráfoskocsi, eke, szekér, talicska, gereblye stb.

A cséplőgépet vontatóval, szíjjal, dobbal együtt, a valódi kicsinyített másaként, fából vagy sárból készítették.

Mi lányok is szerettünk a porban vagy a homokban testvéremmel és a barátnőkkel nyáron az aratás idején cséplést játszani. Nekünk édesapám fából faragott cséplőgépet, csak a szíja volt gumiból. Működött is, annak minden részét a helyére tette, mint az igazinak. Homokot szórtunk a dobba búza helyett, azt csépeltük. (Iván Márta, Zenta)

Az autó, mint játékszer csak az ötvenes évek végén jelent meg.

Télen kedvelt időtöltés volt a korcsolyázás. A *korcsolya* előbb csontból, majd később fából készült, melynek háromszögbe keskenyedő talpára drótot helyeztek. A korcsolyázáshoz tudni kellett a cipőre szabályosan felkötni a korcsolyát. Ha már jól begyakorolták a csúszkálást (iringálást) egy lábon, azután már mind a két lábukra kötöttek korcsolyát, és güsztönnyel (Oromhegyes), illetve szénahúzó horoggal (Felsőhegy) lökték magukat odébb.

Az ügyességi, mozgásba hozható játékszerek különösen az egyéni játékokban használatosak.

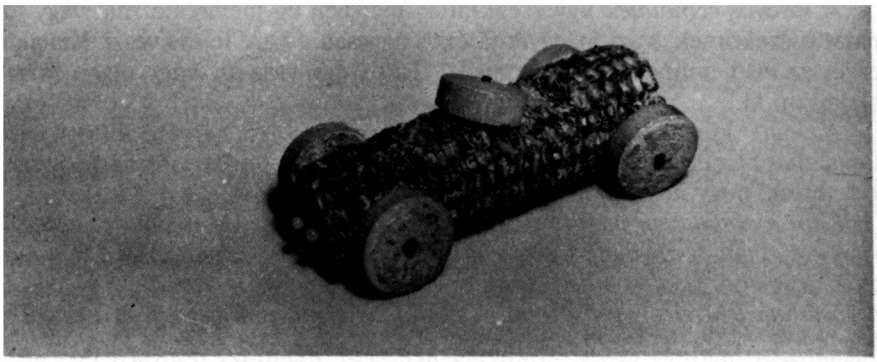

6. Csutkatraktor. Zenta, Vörös Imre készítette. A Városi Múzeum fotótára

A brugattyú vagy *búgófa*[15] és *zúgattyú* vagy zunga-zunga néven ismert játékszerek a gyermekhangszerek közé is sorolhatók. A brugattyút a gyerekek (általában fiúk) puhafából faragták. A 30 cm hosszú, 3 cm széles és 3 mm vastagságú falap egyik végébe lyukat fúrtak. A lyukba egy méter hosszú madzagot kötöttek, és ennek segítségével gyorsan forgatták maguk mellett, és a lap pergése erős búgó hangot adott.

Az *Ókori játékok könyvé*ben pörgettyű néven szerepel a zsinegre felfűzhető, pörgethető korong. A zentai gyerekek az ilyen játékszert zúgattyúnak nevezték zúgó hangjáról. Nagyobb lapos (általában kabát)gombból készítették úgy, hogy az egyik lyukon befűzték, a másikon kifűzték az erős cérnát, majd meglendítették két kezükkel körbe-körbe, hogy besodródjon. A rajta levő előre-hátra forgó gomb sokáig pergett. A fiúk tréfából meghallgattatták a lányokkal, hogyan zúg, s hajukhoz tartották a sodródó cérnát. Olyankor volt ám hajvágás! A *gombot* a játékszer részeként (a figurák szeme, kalapja) vagy néhány játékban önálló játékszerként használták, így a „gombozás", később a „pízezés"[16] nyerőjátékban és a gombfociban is.

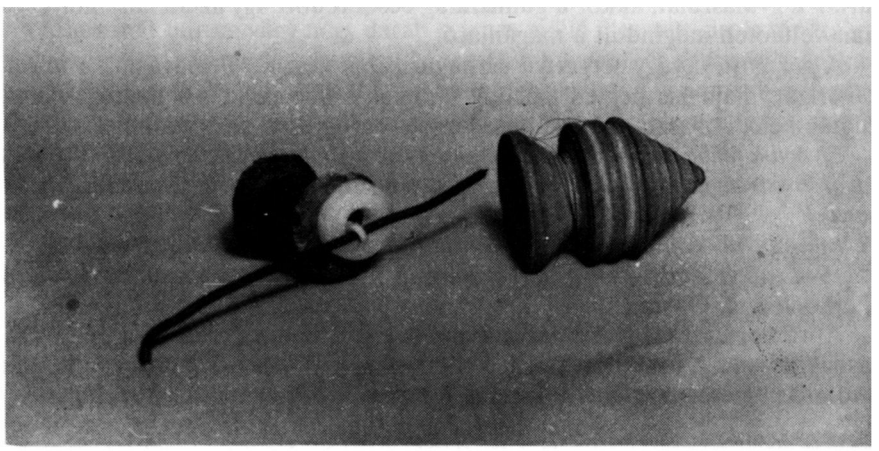

7. Csiga és magánjáró cérnagurigából. Zenta, a Városi Múzeum fotótára

A levevős *cérnajáték* ügyességi játék, melyben egyméteres cérnát vagy fonalat összekötnek, s azt az egyik játékos ügyesen a keze fejére veszi. Kialakul ezzel az első minta, melyet a másik játékos úgy vesz át, hogy újabb forma alakuljon ki.

A *csiga*[17] kúp alakú, fából készült, 5–8 cm magasságú, hegyére állított, felső lapja alatt bemélyedéssel ellátott játékszer. (7. számú fénykép) A hegyébe szöget vertek, hogy ne kopjon, és kisebb legyen a súrlódása.

Kinn a szabadban udvaron, utcán játszottak vele, az ostor sudarát belecsavarták a csigán lévő vájatba, majd hirtelen rántással forgásba hozták, aztán már csak „ustorozni" kellett a hegyét, s a csiga forgott tovább. A boltban, a piacon és a vásárban lehetett megvásárolni. A zentai esztergályosok cifra, festett csigákat készítettek. (Fábri Géza, Zenta)

A házi készítésű csigák csak egyszerű faragásúak voltak, s ilyent az iskolás fiúk saját maguknak készítettek.

A csiga jobban a gyerekeké vót, de mi is hajtottuk ustorral. Madzagbul fontunk ustort. Csinátunk ilyen nyaklóját, rákötöttük a fára, oszt akkó hajtottuk. Ezt az asztalon is lehetett forgatni, oly sokáig pergett. (Kocsis Szürke József, Felsőhegy)

A *jojót* esztergályosok készítették Zentán, de cérnagurigából a gyerekek is tudtak maguknak fabrikálni ilyen játékszert.

A *karika*, a fakarika a kisebb gyerekeknek derekáig ért, s általában bolti eredetű volt. Szabad kézzel hajtották. A hétévesnél idősebb gyerekek inkább kiskarikáztak. Ennél a játéknál a karikát 30–35 cm átmérőjű hordó- vagy dézsaabroncs helyettesítette, amelyet egy erre a célra készített pálcával vezettek. A bot végébe U-alakúra görbített vastag drótot szereltek.

Ezzel toltuk magunk előtt, mellett, különböző sebességgel és ügyességgel a beindított karikát. Vezetés közben éles, súrlódó hangot adott.[18] (Fábri Géza Zenta)

Magánjárót nagyobb cérnagurigából, két kisebb vagy egy nagyobb szegből, „duncgumiból", szappanból meg gyufaszálból készítettek. A cérnagurigát késsel kifogazták, a szappanból „kenőkorongot" faragtak hozzá. A szegek a gurigán átfűzött gumipecekkel rögzített végét tartották. A guriga másik felén, a gumin átfűzött szappankorongot gyufaszál tartotta. Mikor fölhúzták, illetve megcsavarták a gyufaszálat, akkor a gumiszalag besodródott, így az asztalra helyezve, sima felületen megindult a magánjáró.

A *pörgettyű*[19] vagy sergettyű cérnagurigából készült. Félbevágták a fa cérnagurigát, majd kis hegyes pálcikát faragtak a közepébe, s a hegyével lefelé dugták bele. Az asztalon sokáig sedergett, ha ügyesen megpördítették.

Elvágtuk felibe a cérnagurigát, belegyugtunk egy kis ceruzát. Az asztalon vagy az udvaron az eligazított porban sergettyűztünk. (Fehér Opletán Erzsébet, Felsőhegy)

Egyfajta társasjátéknál a kocka testű pörgettyűt használták, amelyre T-, V-, M-, S- betűket írtak, ezek a tét kezdőbetűit jelezték: tesz- vesz-mindent-semmit (Pethő József, Orom).

Apró *kavicsok*kal játszották a kapókövezést, amelyet a felsőhegyiek pilkázásnak hívtak. A földobott pilkát kellett elkapni, közben 1, 2, 3, majd mind a 4 földre helyezett kavicsot egyszerre fölvenni.

Gyermekhangszerek

A játékhangszerek közül a közönséges hangszerek kezdetleges változataiból csak néhányat sorolok fel, mivel Szakál Aurél dolgozata ezeket részletesen taglalja. A hangadó játékszerek közül már említettem a zúgattyút, a búgattyút. Egy különlegességet mégis hozzájuk csatolok, mivel a múzeumunk néprajzi gyűjteményében is található *csettegő*, illetve csattogó. Fél dióhéjra, amelyet előzőleg alkalmasan megfaragtak, kenderzsineg közé dugott fadarabkát vagy befőttesgumival gyufát erősítettek, amely megpöccintve csettegő hangot adott. Az így készült csettegővel a kisebb testvéreket, diákok a tanárokat szórakoztatták, bosszantották. (A Városi Múzeum gyűjteményében található kenderzsineggel rögzített csettegőt 1958-ban készítette Rózsa Flórián, Felsőhegy.) *Fütyülőt* barackmagból és meggymagból is készítettek, amit a mutató- és a középsőujj közé fogva szólaltattak meg. (Balog János, Zenta) A barackmag egyik szélét, a megymagnak oldalát csiszolták le, hogy a keletkezett lyukba fújhassanak.

*Fűzfasíp*ja szinte minden gyereknek volt. Fűzfasíp, fütyürű, fütyülő elnevezése ismert.[20] Leginkább csak fütyülőre, néha hosszú furulyára hasonlított. Tavasszal lehet készíteni, amikor a növény nedvdús. Az ujjnyi vastag és kb. 10 cm hosszúra vágott ágdarabba az egyik végén bevágtak egy nyílást, majd a bicska nyelével ütögették a héját, amely ekkor könnyen levált. A hosszabb fűzfadarabból fűzfafurulya lett, a héjon ilyenkor hangképző nyílásokat vágtak. Ahol nem volt fűz, ott eperfából és nádból készítettek sípot. Ezenkívül sípféléket csináltak hagymaszárból (hagymabordó, -bördő) és töklevélszárból.

A hagyma bordójából (felvirágzott hagymaszárból) vágtunk dudának valót. Az ódalát egy helyen jó levékonyítottuk, így az mély dudahangon szót. (Surányi Anna, Zenta)

Furulyának nevezték Felsőhegyen a töklevél megfelelő helyen bevágott szárából készült kezdetleges *fúvós* hangszert.

Cirokszárból, illetve kukoricaszárból *hegedű* és *citera* is készülhetett. A hegedűt és a vonóját egyformán a cirokdarab felső részének felhasításával készítették úgy, hogy mindkét felől pár centis cirokdarabkával alátámasztották. A citerához már három vagy négy darab egymás mellé illesztett cirokszár kellett, melyeken a szárdarabokat átszúrva képezték a húrokat, és egy másik cirokdarabbal pengették. A cirokhegedűnek, ha megnyálazták a vonót és húzgálták a „húrokon", még csak volt valamilyen nyikorgó hangja, de a citerázás mellé már kellett kísérő ének is.

A fésűre tett selyempapír *szájharmonika*ként szolgált. A zentaiak *szájmuzsikának* hívták ezt is, ahogyan a vásári pléh fúvós hangszert is.

Az én lánykoromban gyakran szájmuzsikára jártuk a „frissest" bálakban. (Molnár Ilona, Zenta)

Fegyverek

A fiúk kedvelt játékszere a *bodzafapuska* (bodzapuska) volt. A bodzafa belét szépen ki lehetett tisztítani, így az összerágott kócgolyókat, két darabot, könnyen be lehetett tolni a keményfából (Felsőhegyen akácból) készült tolóval. A kócgolyók közé beszorult levegő miatt durrant olyan nagyot a puska.

A *krumplipuska* anyagát egy burgonya karikaszeletje, libaszárnytoll egyenes része és egy fapálcika adja.[21] A lúdtoll végét a puska csövekénti, a fűzvesszőből vágott pálcikát pedig tolójaként használták. Hasonló elven működött, mint a bodzafapuska.

Puhafából akkora tolót faragtunk, hogy belemenjen a lúdtollba. Egy is krumpliból karikát szakajtottunk, úgy, hogy a krumpliba kétszer is beleszúrtuk a tollat, így a két krumpligolyócska közti levegő nyomására nagyot pukkant a puska, mikor a tolókával kinyomtuk, kilőttük a golyót. (Balog János, Zenta)

Gumipuskával, más néven csuzlival, amely gumi lövőrésszel ellátott Y alakú fadarab, és *parittyával*, pratykával (amelyből fél kézzel sedergetve hajítható ki a kavics) gyakorolták a célba találást a fiúk. Bálint Sándornál olvashatjuk a bőrparittya és a pácásparittya leírását.

Kedvelt volt még a *nyíl, dobónyíl,*[22] a tollasbuzogány, ezekkel célba lőttek. Az íjat fűzvesszőből hajlították, két végét madzaggal vagy dróttal kötötték össze. Kukoricaszedés után kukoricaszemek szolgáltak golyóként a *kukoricapuskába.* A léctestre erősített, egymásba húzott duncgumikat kifeszítették az ujjukkal vagy egy csipesszel, majd elengedve a gumik a kukoricaszemeket messzire röpítették. Téli meggyel is lövöldöztek fúvócsövön keresztül.

A kulcspuska, *„kúcsospuska"*[23] veszélyes gyufaméreggel tölthető, ijeszgetésre szolgáló játékszer. A *papírpuskát,* ahogyan az előzőt is, a diákok figyelemfelkeltésre használták. Újságpapírból hajtogatták, durranó hangot adott.

Sárpuska[24], sárágyú, várospuska vagy pampuska néven ismert a sárral való gyerekjáték (sárpuskázás-huhúzás) kelléke. Szikkadt sárból kerek vagy téglaalakot formáztak, közepébe mélyedést nyomtak hüvelykujjuk segítségével.

Csoport- és társasjátékok eszközei

A *labda* többféle labdajáték eszköze, önmagában vagy más játékeszközzel, ütővel együtt is használják. A népi labdajátékok közül a legelterjedtebbek a métajátékok.

Édesapám összecsavarta nekünk a rongylabdát, összeszorította, majd fűzte sorba a szögge jó szorosra. A kótyát szőrlabdáva, ami tehénszőrbű vót, vagy rongylabdáva, amibe fűrészport tettünk, avva játszottuk. (Fehér Opletán Erzsébet, Felsőhegy)

A labda elkészítése egyszerű volt, fogtak egy nagyobb ruhadarabot, majd abba beletömködtek több kis darabot, hogy kemény legyen, majd összevarrták. Úgy is készíthették, hogy nem varrták össze, hanem zsineget tekertek rá. (Bicskei Viktória, Felsőhegy)

A rongy- és bőrlabda (különösen ha cipészmester készíti) igen tartós, a botütéseket kibírja, nem nagy, átmérője 5–6 cm. Vigyáznunk kell arra, nehogy labdánkat az, kinek készítés végett odaadtuk, korpával tömje ki szőr helyett, az igaz, hogy tartósság ellen ennél sem lehet panaszunk, de nagyon nehéz, s ennélfogva nagyon súlyt.[25]

A kiütős labdajátékokhoz olyan rongylabda kellett, melyet régi zoknikból, harisnyából készítettek és puhára hagytak, nem kötöztek át (spárgával sűrűre és szorosra), mint a kótyalabdát, vagy egyáltalán nem is kötözték, csak bevarrták. Ezt a játékot Zentán az idősebbek általában nemzetesdinek[26], bulgáro-

zásnak, szüleink és a mi generációnk gyermekei lukramürcüsnek, lukbalabdának, valamint Oromhegyesen töröközésnek hívták.

Szőrlabdának hítuk a tehénszőrlabdát. A tehenet vakarták minden regge, és összeszedték a szőrit. Mikó mán vót egy csomó, vízze verték össze, oszt kerekítették, addig verték, utóbb az olyan vót, mint a kő, és akkó az nem szakadt szét. Ez tartósabb vót, mint a rongylabda, mert a rongylabdát hamarabb szétverték a bottá. Négyen vótunk, egy lukba köllött a labdát belehajtani. A négy játékosnak mindnek vót botja, ha lenn a fődön vót a labda, akkó ütögettük bottá, különben csak hajítottuk. Egy lukba köllött a labdát belehajtani vagy beleütni, ha amaz megkapta, akkó amazé lett a kezdés. (Molnár Ilona, Zenta)

A labdajátékokban, különösen az ütőjátékoknál fontos a jó ütő. Alakjára nézve az *ütő bot*, henger vagy lapos ütő lehet. A kacska és a csülök mellett a labdát is üthették egy lapos, erre a célra kiválasztott, kissé megfaragott bottal.

Nem vót ilyen vastag, mint a kezem, de jó vastag vót, akkó játszottunk ilyet, mikó a jószágná kint vótunk. (Kovács Halmai Mária, Zenta)

A botos játékok közül legismertebb a kacskázás és a csülközés.

A botos játékokban hosszú, egyenes botot, 120–150 cm hosszú ágfát, illetve pásztorbotot használnak. Az a játék, amelyhez ilyen bot kellett, pásztorjátéknak számított. A métajátékok szabályai szerint játszották. Zentán csülközés volt ez a célzó, ügyességi, csoportos játék, melyben a vonal mögül mindenki megpróbálta elütni vagy botjával megközelíteni a *csülköt* (a függőlegesre állított hasábszerű fadarabot.) Oromhegyesen ezt a fadarabot csont, úgynevezett cünü helyettesítette.[26]

A *kacska*[27] néven ismert játék, mintegy 10–12 cm hosszú henger alakú, két végén kúpszerű hegyben végződő fácska. Kacskázásnak nevezték a zentaiak azt a csoportos pontszerző sportjátékot, amelyet az Alföldön bigézésnek ismernek. A játék maga a passzív játékeszközéről, a keményfa pecekről kapta a nevét (bige, pige, brincka, pilincka, dólé, kacska). Ütője, a kacskaütő (máshol a bigeütő, kánfa, verő, levatta) egy 60–70 cm hosszú léc vagy husáng. A játékosok igyekeztek a földön fekvő, lyukra helyezett kacskát hegyre ütéssel felütni, majd a levegőben elütni. A kacskázás a legények társasjátéka volt, főleg a böjti vasárnapokon. Ma már csak az idősebbek emlékezetében él.

Az említett passzív játékeszközökön kívül a rongylabdát is üthették a játék céljára készített, körülbelül 80 cm hosszú dobóbottal vagy pásztorbottal. Az oromhegyesi juhászok maguk is szívesen játszották a langamentát (longamétát), ugyanúgy a gyermekeik is. Felsőhegyen hatos kótyát, Zentán négyes, hatos kótyát és süttülülüt is játszottak ezekkel az eszközökkel.[287]

A *logikai* és *társasjáté*kokat ketten vagy párosan többen is játszhatják. A játékszabály ismerete a legfontosabb ezeknél a játékoknál. A társasjátékokat,[29] illetve a játékhoz szükséges megfelelő táblát vagy kártyát többnyire a boltokban vásárolták meg. A sakk és a dominó a legrégebbi társasjáték, az egész világon ismerik játékszabályait. A régi szokás szerint télen, kukoricaszedés után, a környékbeli falvakban sokan még ma is „összejárnak" egymáshoz, ilyenkor a férfiak sakkoznak és kártyáznak[30] (a játékosok csoportjához kapcsolódhatnak nők is).

Kézzel rajzolt kártyára csak homályosan emlékeztek Felsőhegyen, de sakktáblát és sakkfigurákat többen is készítettek a zentai esztergályosok közül (Fábri Géza, Dardin János).

A fiatalok is ismerik a régi táblás játékok: a malom, farkas-bárány, rókázás szabályait. A kukorica- és babszemek helyett gombot, újabban műanyag korongot használnak. Különböző színű babszemmel, illetve gombbal lép az első, majd a második játékos. Ha az egyik játékos egy vonalra állított három babszeme malmot képez, akkor levehet az ellenfél táblára rakott babszemei közül egyet. A játékot addig játsszák, míg egyiknek el nem fogy a „játékosa". A malmozáson kívül a bóbics, a Gazdálkodj okosan! és más beszerezhető játékok is elterjedtek.

Maradt még olyan játékszer, melyet nem soroltunk be egyik csoportba sem: a *hinta*, a *sárkány*, és más ügyességfejlesztő játékok, melyek ma már nem gyakoriak, például a *gólyaláb*, a *töktalicska* és a *tökvicsori*.

Hinta szinte minden udvarban akadt, ahol gyerekek voltak.

Vót hintánk is, egy deszka, amit kifúrt édesapám a két szélin s abba kötelet kötött, alú megcsomózta. Több hinta is vót a tanyán egy-egy fára kötve. (Molnár Borsos Ilona, Zenta)

A sárkányeregetés kedvelt szórakozás volt az őszi szeles napokon. Zentán az alvégben, a vásártéren lehetett jókat „sárkányozni". A papírsárkány formája szerint leginkább négyzet alakú, farka felől kissé hosszabb, vagy szabályos négyzet, esetleg kör alakú. A *négyszögletös sárkányhoz* két, a *hatszögletös* és *nyolcszögletös* sárkányhoz pedig három, illetőleg négy nádszál szükséges. Készítésének módja megtalálható Tőke Istvánnál, illetve Bálint Sándornál.[31]

A gólyaláb[32] régebben célszerű járműnek bizonyult a sáros őszi napokon. Egyre ritkábban járkálnak vele a gyerekek, de gyűjtésem idején Zentán az alvég utcáin láttam gólyalábasokat. Kazinci Marikának az édesapja (Béla) készítette három évvel ezelőtt, amikor Marika iskolás lett. Meggyőződhettem arról, hogy a gyólyalábazást a görkorcsolyázással együtt is lehet összhangban játszani a jó barátnőkkel.

Tökvicsorit[33] illetve tök*lámpást*[34] a sütni való tökből készítettek. Felsőhegyen inkább töktalicska[35] lett belőle úgy, hogy a szárnál átfúrták, majd egy botot vagy napraforgószárat átdugtak rajta, annak a két végét megfogta egy gyerek, a játszótársa pedig kinyújtott lábánál fogva tolta őt maga előtt.

A papírból hajtogatott (origami) játékokat mindenhol egyformán a meghatározott alakzatban ismerik: hajó, csákó, pohár . . . Mivel ezek általánosak, a legelterjedtebb formákat sorolom csak, amelyeket az adatközlők említettek: repülő, pénztárca és sótartó. A fapálcára tűzött papírforgó, amely négyzet alakú, sarkainál középpontja felé háromnegyedig bevagdosott, majd behajtogatott játékszer, szintén a papír játékszerek közé tartozik.

A népi játékszerek igen jelentékeny része kerül a felnőttek kezéből a gyermekekébe. Számottevő mennyiségben vannak, amelyeket a gyermekek maguk alkotnak maguknak. A gyermek személyével szorosan kötődik saját készítésű játékszereihez. Be tudja hozzájuk szerezni az anyagot, s ha kell, meg is tudja javítani őket. Az egyszerű játékszer kedves igazán a gyermeknek, annál inkább,

minél hathatósabban foglalkoztatja egyéni tevékenységét, minél szabadabb érvényesülést enged képzeletének, utánzó ösztönének.

A természettel való kapcsolat a játékszerek készítésekor kifejezésre jut. Alapanyagnak választható bármilyen könnyen formálható, illeszthető, hozzáférhető anyag (akár ásványi, növényi, állati anyag, akár csak hulladék is). A tanyán és a falun nevelkedő gyermek előnyösebb helyzetben van ilyen szempontból a városon felnövővel szemben. Minden tekintetben érvényes azonban, hogy a játékszerkészítés a gyermek egyéniségét fejleszti. Bővül ismeretanyaga és érzelemvilága. Kialakul egészséges kapcsolata a környezetével, és fokozódik ügyessége, találékonysága. A pedagógiában is érdemes lenne nagyobb odafigyeléssel hasznosítani a népi tapasztalatok pozitívumait.[36]

Jegyzetek

1. Magyar Néprajzi Lexikon II. 1979, 349., 672.
2. Több mint hat éve rendszeresen szervezünk játszóházakat, immár három éve Kovačev Olgával kézműves tanfolyamokat és táborokat vezetünk. Az iskolás és az óvodás gyermekek számára a játszóházak keretében hagyományos kézműves és népszokás-ismertető foglalkozásokat tartunk. Egy-egy téma bemutatásához előkerülnek a népszerű körjátékok, mondókák, kiszámolók és más gyermekjátékok. Az első játszóházat a Thurzó Lajos Közművelődési Központ a Művelődési Házban szervezte meg 1988-ban, Burány Béla *Nádsípot fújtam* c. könyve bemutatójának kísérőrendezvényeként. A későbbi játszóházak helyszíne a Városi Múzeum és Képtár épülete lett. A gyermekélet, V. néprajzi tanácskozás, 1995. június 30–július 2. Zenta, Nagy Abonyi Ágnes: *Miért éppen a gyermekélet*?
3. Nagy Abonyi Ágnes, 1994. XII. 1995. I., 1.
4. Ezúton megköszönöm az óvónőknek, tanítónőknek, tanároknak, különösen Mezei Erzsébetnek és a játszóházak vendégeinek hozzájárulását a játékszerkutatáshoz.
5. A felsőhegyi gyerekeknek nagyszüleik, ismerőseik meséltek gyermekkoruk játékszereiről, és segédkeztek a játékszerek készítésében. Egy fogalmazást kiemeltem a kézhez kapott 15 közül, mivel saját kezűleg készített játékszerekről ez szól a legrészletesebben. Bicskei Viktória (1915, Felsőhegy) adatközlőtől személyesen is gyűjtöttem adatokat. Neki köszönhetők a karácsonyi kiállításunkra rekonstruált, sárgaföldből formált bárányok, madárkák.
6. Zentai Friss Újság, XVIII. 152. sz. 1913. december 25.
7. *Hagyományos játékszerek.* 7 Nap, 1995. március 8. A téma a gyermekélet. Néprajzi gyűjtés márciusban és tanácskozás júniusban Zentán, Magyar Szó, 1996. március 11. *Bánátban is gyűjtenek.* Néprajzi gyűtés, majd tanácskozás Zentán és környékén, Szabad Hét Nap, 1995. március 16. *Gyermekélet minden megvilágításban.* Magyar Szó, 1995. június 16.
8. Nagy Abonyi Ágnes, 1994. XII. 1995. I. 2. Lásd a felosztást R. Kajoa szerint. Vesna Marjanović: *Dečje igre znajevog doba.* 1995. 6. Tőke István, 1960. Burány Béla, 1972

9. Bárkányi Ildikó, 1992, 239.
10. Egy-egy jellegzetes népi játékszerre vonatkozó adatot, amelyet szó szerint idézek a felsorolt adatközlőktől, hitelesen jegyezve, dőlt betűkkel emelek ki a szövegből. Zárójelbe az adatközlő neve és lakóhelye került, életkorát az adatközlők névsorából a jegyzetek után lehet kikeresni.
11. Zöldy Pál, 1974, 514.
12. A tojásmadár azért végzett repülő mozgást minden ajtónyitásnál, mert tojástestére a hátához cérnát erősítettek, melyet a mestergerendához és az ajtó sarkához rögzítettek. A karácsonyi díszek az ünnepek elmúltával játékká válhatnak. Id. In Nagy Abonyi Ágnes, 1994. XII. 1995. I., Kriston Vízi József, 1995, 3.
13. A papírkígyó készítésének leírása: Tőke István, 1967, 103.
14. Oromparti adatközlő: Gyetvai Mihály rekonstrukciója, 1994 karácsonya
15. Tőke István, 106.
16. Burány Béla, 1972, 200. pízezés, búgerozás, pergetés. A felsőhegyi gyerekek pízezésnek hívták azt a játékot, amit iskolából hazafelé menet játszottak. A gombot vagy a pénzt a falhoz dobták megfelelő távolságról. A nyertes az lett, akinek a gombja legközelebb esett a falhoz. Ha nem tudták eldönteni szemmértékkel, akkor kézzel mérték, „araszra", „hüvelykre".
17. Tőke István, 1967, 104.
18. Burány Béla, 1972, 201. Tőke István, 1967, 105.
19. Vő. Hajnal Ignác, 1907, 135.
20. Fűzfafütyürű – Kanizsán, Megyesi Rózsa adatközlőtől, József Dezső, 1943, 6., Tőke István, 1967, 104.
21. Tőke István, 1967, 105. József Dezső, 1943, 7.
22. Tőke István, 1967, 97.
23. Burány Béla, 1972, 202.
24. Tőke István, 1967, 103.
25. Porzsolt Lajos, 1885, 9.
26. A kiütős labdajátékok közül legismertebbek a lukramürcüs és a sintérméta. Burány Béla, 1972, 182., Tőke István, 1967, 97., 100.
27. Burány Béla, 1972., 183. Bálint Sándor csülközés néven írja le a játék szabályait, cünü néven ismert Oromhegyesen. A dólézás alatt pedig a nálunk kacskázás néven ismert játékot. Dólé–paja–büge–kacska. 1980, 48.
28. Tőke István, 1967, 98., 102.
29. Szentai Friss Újság IX., 138/1935. november 24.: *Gyermektársasjátékok érkeztek és olcsón kaphatók Molnár Sz. Vince könyvkereskedésében*
30. Bálint Sándor, 1980, 55., részletes leírás a kártyáról
31. Tőke István, 1967, 103., Bálint Sándor, 1980, 64.
32. Tőke István, 1967, 106.
33. Tőke István, 1967, 106.

34. Fehér Opletán Erzsébet adatközlése: A kivájt sütőtökbe gyertya helyett „batrilámpát" is helyezhettek.
35. Kerékpározás két nagy tökkel. N. Bartha Károly: *Játék.* Magyarság Néprajza IV. 1943, 410.
36. Bálizs Jutka, 1994

Irodalom

BÁLINT Sándor, 1980: *A Szögedi Nemzet.* A szegedi nagytáj népélete. Harmadik rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79–2, Szeged

BÁLIZS Jutka, 1994: *Hagyományápolás óvodásokkal a néprajzkutatóval karöltve a zentai Snežana – Hófehérke óvodában.* Szakdolgozat, mentor Emil Kamenov és Nagy Abonyi Ágnes

BÁRKÁNYI Ildikó, 1992: *Gyermekjátékok Csongrád tanyavilágában az 1910–1930-as években.* Különlenyomat; a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1989/90–1, Szeged

BÓNA Júlia, 1972: *Néphagyományok.* A Hungarológia Intézet Tudományos Közleményei 11–12. szám, Újvidék

BURÁNY Béla, 1972: *A mi utcánk játékai.* A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 11–12. szám, Újvidék, 1988: *Nádsípot fújtam.* Vajdasági magyar népi mondókák és játékok apró gyermekeknek, Újvidék

HAJNAL Ignác, 1907: *Bácskai gyermekjátékok.* Néprajzi Értesítő VIII. Játékszerek, 134.

JÓZSEF Dezső, 1943/3–4: *A nyikómenti gyermek magakészítette játékszerei.* Kolozsvár, A Székely Nemzeti Múzeum kiadványai, különlenyomat

KRESZ Mária, 1948: *A magyar gyermekjátékkutatás.* Budapest

KRISTON VÍZI József, 1995: *Bácskai magyar gyermekjátékok.* Főhajtás Bellosics Bálint és délvidéki utódai előtt. In: Gyermekvilág a régi magyar falun II., Szolnok

LÁBADINÉ KEDVES Klára, 1984: *Barkócakoszorú.* Alfalusi (Drávaszögi) népi játékszerek. Eszék, Magyar Néprajzi Lexikon, 1979: II. kötet, Budapest

NAGY ABONYI Ágnes, 1994/1995: *Hagyományos gyermekjátékszerek.* Városi Múzeum és Képtár, Zenta

N. BARTHA Károly, 1943: *Játék.* In: Magyarság Néprajza IV. Budapest, 392–414.

NÉMETH György, 1994: *Ókori játékok könyve.* Budapest

PORZSOLT Lajos, 1885: *A magyar labdajátékok könyve.* Budapest, hasonmás kiadás, Kecskemét, 1985

TÓTH Kálmán, 1943: *Délvidéki népi gyermekjátékok.* Kalangya, Délvidéki irodalmi és művészeti folyóirat, Budapest, 467.

TŐKE István, 1967: *Zenta környéki népi gyermekjátékok.* Közművelődési Közlöny III, 6. szám, Zenta

ZÖLDY PÁI, 1974: *A kisgyermek nevelése a szegény családokban Topolyán 1900 körül.* Etnographia 3–4. sz., Budapest, 513–519.

Adatközlők

Név	Életkor vagy születési év	Játék, amit készített
Felsőhegy		
Árok Mária	50 éves	agyagóra, kalamáris, szánkó, korcsolya
Bicskei (F) Júlia	78 éves	bárányok, szamár a pásztorral–karácsonyra
Bicskei Viktória	81 éves	pilka
Fehér (O) Erzsébet	79 éves	pipacsbaba, sergettyű, pilka, szőrlabda
Fajka Viktória	72 éves	bárányok, madárkák sárból–karácsonyra
Gergely (B) Regina	87 éves	rongybaba–Toncsi
Kocsis Szürke József	64 éves	gumipuska, bodzapuska, csiga, karika
Mészáros Ilona	60 éves	babaszoba és rongy, papír, szár, csutkababák
Mucsi István	85 éves	játékok szárból
Novák Rozália	60 éves	rongylabda, tojásmadár
Németh Teréz	68 éves	töktalicska, hegedű, furulya
Ősz Szabó Teréz	63 éves	korcsolya, cirokhegedű
Ördög Sándor	Becse,1921	gumipuska, bodzapuska, sárkány, cirokhegedű
Papp Vince	51 éves	csutkafogat, csikó
Szabó István	55 éves	cirokhegedű, tutaj
Szekeres Mária	80 éves	rongycsirke
Tóth Bojnik Teréz	66 éves	bodzapuska, szárból lovacska
Újheli Irén	72 éves	kótyalabda
Zenta		
Balog János	66 éves	magsípok, krumplikuska, gémeskút
Fábri Géza	69 éves	édesapja Fábri Géza készített csigát sakkot
Iván Márta	66 éves	(1930, Felsőhegy) cséplőgép
Kovács Halmai Mária	97 éves	labdajátékok: kacska, kótya
Molnár (Borsos) Ilona	82 éves	pipacsbaba, szőrlabda, hinta
Surányi Anna	65 éves	rongybaba, bohóc–paprikajancsi hagymaduda
Svarc István	68 éves	guruló falovacska,
Adorján		
Bábinszki Julianna	70 éves	szárízikből babák, állatok
Bognár (Ladányi) Julianna	76 éves	rongylabda, falovacska
Orom		
Pethő József	67 éves	fűzfasíp
Oromhegyes		
Kalmár Ferenc	74 éves	fűzfafütyülő
Koncz Lázár	53 éves	kiskocsi

Név	Életkor vagy születési év	Játék, amit készített
Kanizsa		
Megyesi Rózsa	72 éves	malom (gombbal is játszották)
Ágoston Etelka	67 éves	fűzfafütyürű
Horgos		
Pataki János	77 éves	fűzfasíp
Völgyes		
Tóth Anna	70 éves	fűzfafütyülő (eltérés az általánostól: tisztították a zöld héját)
Dobó Márta	42 éves	szárjátékok